

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده تاریخ
گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی
کنیزان در ایران از طاهریان تا مغول

استاد راهنما
دکتر هادی عالم زاده

استاد مشاور
دکتر پروین ترکمنی آذر

پژوهشگر

فریبا کاظم نیا

دی ماه ۱۳۸۷

Abstract

The goal of this thesis is review of Bonds-women as exchangeable commodities, relation of Bonds-women with social groups that benefited from their services, recognition of needs that Bonds-women counter them, training and professions of Bonds-women and understanding the cause of continuation of their bounding, to answer this question that Iran society in era of Tahirid and Mongols what cultural, social and economic structure had, Also we tried to look in another perspective to Iran History by focus on the most lower social groups, and show the search ability of attention to lower social groups in historical study. This study is based on Literature, Jurisprudence, Stories and collecting data from these resources and analysis of the data, close relation of recent study with economic and sociological debates imply benefiting of these two adjacent fields. Therefore in these treaties we used two theory of institutional approach in economic and Parson's social action as an analytic framework for economic issues and social groups. The ant come shows that social insecurities that occurred in from of wars both civil war and out of boarders, robbery and kidnapping women and children and confiscation of rebels' properties and were in usual ways of capturing Bonds-women. In addition, there was a significant relation between social structure and path of slaves. The societies that had primary structure – Turks, Russian, Slav, Khazar, black tribes of Africa and India – gave slave to societies and regions that were benefited from more complex structures. Transaction of Bonds-women and causes of benefiting their services were originated from ritual raised from their internalized culture in society and character of individuals and groups that benefited the services of these Bonds-women. And it was based on cultural structures and accepted norms in society. Bonds-women counter many needs in society include reproduction, services, ceremonies, economic in two level of large and small, political, conspiracy and completely equip mental in form of official prostitutes. There was a close relation between Bonds-women profession and different social gropes in form of exploitation and yielding interest. The most various type of exploiting Bonds-women was in form of recreational, singing, servicing and concubine belonged to governors and wealthy section of economic groups. Other groups specially middle classes exploited only their housekeeping services and substance services. Continuation of slavery was a mutual way and result of demand of groups that benefited from slavery in institutionalize bounding in Bonds-women by compiling rules that support slavery, ignoring human dignity of Bonds-women, exploiting Bonds-women without attention to humane needs and acceptance of these behaviors by Bonds-women. Superstitious belief and appreciating speech of Bonds-women that was result of coordination with society deprivation of any kind of education, these issues had considerable role in continuation acceptance of bounding.

Key Words: Slavery, slave, Bonds-women, prostitution, Iran History, Social History.

فهرست مطالب

▪ چکیده

▪ کلیات و مبانی تحقیق

مبانی تحقیق

بیان مساله و سوالات پژوهشی

فرضیات

روش تحقیق

قلمرو تحقیق

ضرورت انجام تحقیق

چارچوب نظری

پیشینه تحقیق

تعریف مفاهیم

کنیز و واژه های مترادف

تاریخی

جغرافیا و سفرنامه ها

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

آموزش کنیزان

۱۱۱

پیشه های کنیزان

۱۱۱

پیشه های خانگی

۱۱۱

خدمتکاری

آشپزی

۱۱۱

دایگی

۱۱۱

مشاطگی

پیشه های بزمی

۱۱۱

پیشه های پراکنده

۱۱۱

کنیزان و گروه های اجتماعی

۱۱۱

گروه های شهری

۱۱۱

گروه های حاکمه

۱۱۱

گروه های اقتصادی

۱۱۱

گروه های روستایی

۱۱۱

رفتار مالکانه

۱۱۱

بنده را نام خویشتن نبود

۱۱۱

توصیه های اخلاقی در رفتار با بردگان

۱۱۱

خشم و تنبیه

۱۱۱

کنیز وسیله ای برای کامجویی

۱۱۱

به فحشا واداشتن کنیزان

۰۰۰

جایگاه کنیزان در خانواده

۰۰۰

موقعیت فرزند کنیزان ام ولد

۰۰۰

کنیزان از منظر اجتماع

۰۰۰

جمع بندی

۰۰۰

■ فصل سوم: کنیزان، نگاهی از درون

۰۰۰

۰۰۰۰۰

۰۰۰

شخصیت کنیزان

۰۰۰

حقوقی

۰۰۰

حقیقی

۰۰۰

اجتماعی

۰۰۰

حدود اختیارات

۰۰۰

پوشش و آرایش

۰۰۰

۰۰۰۰۰۰

۰۰۰

آزادی

۰۰۰

استقلال مالی

۰۰۰

۱۱۱

۱۱۱

۱۱۱

باورها

۱۱۱

جمع بندی

۱۱۱

۱۱۱ ۱۱۱ ■

۱۱۱

■ ضمایم

۱۱۱

ضمیمه ۱

ضمیمه ۲

ضمیمه ۳

■ کتابنامه

۱۱۱

۱۱۱۱۱

هر جامعه ای از لایه های مختلف، گروه ها و نهادهای اجتماعی متعددی تشکیل شده است، آدمی برای انتظام بخشیدن به زندگی اجتماعی خود، جنبه هایی از زندگی اجتماعی را که ناظر بر امور مهم و مشترکی بودند و کارکرد مشابهی داشتند، در قالب نهادهای اجتماعی **۱۱۱۱** نهاد خانواده، نهاد تعلیم و تربیت، نهاد ازدواج و نهاد برده داری و ... سازمان داد. در کنار این نهادها، گروه های اجتماعی نظیر بازرگانان، پیشه وران، سپاهیان، دبیران و دیوانسالاران، کارگران، کشاورزان و بردگان ... نیز برخوردار از ویژگی هایی که آنان را از دیگر گروه ها و طبقات اجتماعی متمایز می کرد، لایه بندی جامعه را کامل کردند. نهاد برده داری در جوامعی شکل گرفت که اساس آن بر نابرابری طبقاتی و مبتنی بر برتری نژادی یا برتری یک یا چند گروه اجتماعی بود. این نهاد در عین درآمیختگی با زندگی مردم، با نهادهای دیگر ارتباطی تنگاتنگ می یافت. نهاد قدرت، سرمایه، خانواده، نهادهای اقتصادی و تولیدی و در نهایت نهاد دین در ایجاد، حمایت و استمرار نهاد برده داری موثر بودند. نهاد قدرت با افروختن آتش جنگ و تامین اسرای جنگی و نهاد سرمایه با تجارت برده و خرید و فروش آنان، و نهادهای **۱۱۱۱** لادی با به کارگیری بندگان/ بردگان در کارهای تولیدی یا اقتصادی نظیر کشاورزی، صنعت، پیشه وری، تجارت و امثالهم در بهره وری بیشتر و نهاد دین نیز با وضع قوانینی که به این روند سامان بخشید، در استمرار نهادبرده داری نقش بسزایی داشتند. از این رو است که نهاد برده داری **۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱** بشری از بدوی و متمدن می توان یافت و این نهاد از چنان سابقه

حاکمی از استمرار انقیاد زنان، خرید و فروش آنان و در
پایداري پایداري نهاد بردگی در ایران است. همین
پایداري و استمرار نهاد بردگی در ایران، انگیزه ای
برای پژوهشی روشمند در این زمینه است تا در خلال بررسی
وضع کنیزان در ایران و شناخت نهاد برده داری، پایداري
کامل تری از تاریخ ایران فرادست آید. همچنین بررسی
وضع کنیزان در تاریخ ایران رویکردی جدید در بررسی ها
و پژوهش های تاریخی است و قابلیت و پتانسیل پژوهشی
توجه به گروه های فرودست اجتماعی را آشکار می نماید.

مبانی تحقیق

بیان مساله و سوالات پژوهشی

پایداري پایداري که کنیزان به عنوان کالا به فروش می
رسیدند، با فعالیت های اقتصادی ارتباط می یافتند و
به دلیل پیوندشان با گروه های اجتماعی، با پایداري
اجتماعی و سنت های فرهنگی جامعه ارتباط تنگاتنگ
داشتند. از این رو مسئله اساسی پژوهش حاضر این است
که جامعه ای که کنیزان در آن به فروش می رسیدند از
چه ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برخوردار بوده
باشد.

سوالات اصلی این پژوهش که می تواند دستیابی به پاسخ
مسئله فوق را ممکن می سازد اینها است:

1. فراوانی کنیزان به عنوان کالا تابع چه عواملی
باشد.

2. نیازهای گروه های اجتماعی مختلف، چه نقشی در
کاهش یا فراوانی کنیزان داشت و راههای تامین
این نیازها چگونه بود؟

3. چه عواملی سبب استمرار و تشدید بهره گیری از
این گروه اجتماعی می شد؟

فرضیات

1. تحصیل کنیزان نتیجه جامعه نا امن است، چه در
خارج مرزها و چه در درون آن؛ بنابراین

فراوانی کنیزان تابعی از جنگ در مرزها و غارت و ناامنی اجتماعی در درون آن بود.

2. کنیزان جزئی از زندگی شهری و افزایش شهرنشینی گسترش شهرها و غلبه فرهنگ خوش باشی و عشرت طلبی، تقاضا برای تملک کنیزان به عنوان کالایی تفریحی و جزء لاینفک و در میان گروه های برخوردار جامعه فزونی یافت؛ بازار و بازرگانان و یا صاحبان هنر با آموزش و پرورش کنیزان، در عرضه آنان نقش داشتند. سایر گروه های شهری نیز از کنیزان برای استفاده در مشاغل گوناگون بهره می بردند.

3. وابستگی مالی کنیزان به مالک، پیدایش و نهادینه شدن باورهای مبتنی بر قضا و قدر در میان کنیزان، افزایش نقش و وظایف کنیزان در بخش های اقتصادی و نیز تشدید بهره کشی از کنیزان در نتیجه مهاجرت گروه های قومی مختلف به ایران از دلایل استمرار بردگی در میان کنیزان است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر مبتنی بر مطالعه کتابخانه ای منابع و متون تاریخی، ادبی، قصص و فقهی و گردآوری اطلاعات موردنظر از این منابع و بررسی و تحلیل این داده ها با بهره گیری از روش نهادگرایی در اقتصاد و کنش اجتماعی پارسونز است.

قلمرو تحقیق

پژوهش حاضر بررسی جایگاه و موقعیت اجتماعی زنانی است که در طی جنگ ها و غارت ها به اسارت درمی آمدند و بازارهای بنده/ برده فروشان چون کالایی به فروش می رسیدند. قلمرو مکانی تحقیق مرزهای ایران (از فرات تا جیحون) و در دوره تاریخی که از به قدرت رسیدن طاهریان در خراسان به سال ق آغاز می شود و در ق با مرگ سلطان جلال الدین خوارزمشاه پایان می یابد.

انجام تحقیق

بررسی کنیزان در تاریخ ایران موضوعی است که اگر مغفول نمانده باشد، کمتر بدان پرداخته شده است و چنین به نظر می رسد که بررسی روابط میان بندگان/کنیزان با سایر گروه های اجتماعی از یک سو و پیشه های خاص آنان از سوی دیگر می تواند لویز کامل تری از تاریخ ایران را به نمایش گذارد. این موضوع از آنجا اهمیت می یابد که کنیزان را در تمام عرصه های زندگی اجتماعی دوره مورد بحث از بزم تا رزم می توان یافت، از این رو بررسی کنیزان این گروه اجتماعی می تواند به شناخت اجتماع آن دوره یاری رساند.

کنیزان در ایران

به منظور دوری گزیدن از داده های تاریخی و توجه به تحلیل و تبیین داده های مآخوذ از منابع، در این مقاله مباحثی از پژوهش حاضر از چارچوب نظری سایر رشته های مجاور بهره گرفته شود. این امر از آنجا لازم می نماید که برخی مباحث و موضوعات شماری از رشته های پژوهش منحصراً تاریخی نیستند و تحلیل و بررسی موضوعات مطروحه در آنها با کمک نظریات سایر رشته های مرتبط امکان پذیر است. به عنوان نمونه "خرید و فروش، قیمت و مالیات" با طرح موضوعاتی از قبیل قوانین مالیاتی و خراج، قیمت ها و نحوه خرید و فروش کنیزان با قواعد تجارت و مالیات و ارزش های اقتصادی و کلان جامعه مرتبط است و در نتیجه موضوعی تاریخی - اقتصادی است و بدون در نظر گرفتن الگوی نظری مناسب در علم اقتصاد و بدون بهره گیری از روش مطالعه میان رشته ای، به نقل داده هایی از قیمت کنیزان و نحوه خرید و فروش آنان تقلیل می یابد.

استفاده از روش اقتصاد کلاسیک یعنی ایجاد توازن در بازار از طریق تعادل در عرضه و تقاضا و پیامد آن منطقی شدن قیمت ها، در بررسی خرید و فروش کنیزان اشکالات و نارسایی هایی ایجاد می کند؛ نخست آن که در این روش، واحد سنجش و تحلیل فعالیت اقتصادی، فرد مصرف کننده یا واحد تجاری - بازرگانی است و نه جامعه

ای که فرد و واحد تجاری هر دو از آن متاثرند،^۱ دیگر آنکه در این روش شرایط فرهنگی – اجتماعی جامعه و نیز نقش دولت ها در بازار مصرف کالا به کلی نادیده گرفته می شود و سوم آنکه فرض بر آن است که خرید کالاها از سوی مردم و گروه های اجتماعی، کاری کاملاً عقلانی و فایده گرایانه و خالی از تاثیرات فرهنگی – اجتماعی است.^۲ نیز در چارچوب تحلیلی این روش عناصر تاریخی و اجتماعی نقشی ندارند^۳ و منحصراً قیمت کالا تنظیم کننده بازار و توجیه کننده خرید و فروش آن است. ولی از آنجا که کنیزان به رغم کالا بودن از سرشتی انسانی برخوردارند و با زندگی مردم و نیازهای فرهنگی، اجتماعی و معیشتی آنان همبستگی تنگاتنگ دارند، برای بررسی و تحلیل خرید و فروش کنیزان در دوره مورد بحث – طاهریان تا مغول – باید از روشی بهره برد که در عین توجه به ملاحظات فرهنگی و اجتماعی جامعه این دوره، زمینه های تاریخی را نیز در عرضه و تقاضای کنیزان در نظرگیرد. از این رو به نظر می رسد نظریه "اقتصاد نهادی" که شرایط فرهنگی – اجتماعی جامعه را در خلال بررسی وضعیت و رویکرد نهادها در خرید کالا – کنیزان – در نظر می گیرد و به پیشینه تاریخی جامعه مصرف کننده کالا – کنیزان – نیز توجه دارد کارآمدترین روش تحلیلی برای بحث حاضر است.^۴ تعریفی ساده از نهادگرایی می توان گفت: « نهادگرایی یک تجزیه و تحلیل اقتصادی است که نقش نهادهای

^۱. داگر، ویلیام: «تفاوت های روش شناختی میان اقتصاد نئوکلاسیک و اقتصاد نهادی» ترجمه سیدحسین میرجلیلی، دوفصلنامه نامه علوم انسانی، ش ۳۳، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، ۳۳.

^۲. ادگر، یدالله: درآمدی بر روش شناسی علم اقتصاد؛ تهران، نشری، ۱۳۸۳، ۳۳.

^۳. همانجا.

^۴. نگارنده برای شناخت نظریات و روش های علم اقتصاد از کتب و مقالات **بهره گرفته است: داگر، یدالله**، درآمدی بر روش شناسی علم اقتصاد؛ تهران، نشری، ۱۳۸۳؛ رئیس دانا، فریبرز: رویکرد و روش در اقتصاد؛ تهران، آگاه، ۱۳۸۳؛ ویلن، تورستین: نظریه طبقه مرفه؛ ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، نشری، ۱۳۸۳؛ ریشر، ردولف: «اقتصاد نهادی جدید، آغاز، معنا و دورنماها» ترجمه سیدحسین میرجلیلی، مجله اقتصادی – ماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی، س ۱۱، ۱۳۸۳، ۳۳. **تیر-۱۳۸۳** ۳۳-۳۳؛ داگر، ویلیام: «تفاوت های روش شناختی میان اقتصاد نئوکلاسیک و اقتصاد نهادی» ترجمه سیدحسین میرجلیلی، دو فصلنامه نامه علوم انسانی، ش ۳۳، تابستان و پاییز ۱۳۸۳، ۳۳.

اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را در تعیین وقایع اقتصادی مورد تاکید قرار می دهد.^۱ در تحلیل این گروه از اقتصاددانان رفتار گروهی محور اصلی علم اقتصاد است نه قیمت؛ نیز نهادگرایان^۲ در بررسی و تحلیل رفتار اقتصادی بیش و پیش از قواعد و قوانین بازار به مجموعه ای از روابط انسانی، ساختار نهادی^۳ یا هنجارها و قواعد مرسوم و عادات توجه دارند. «^۴ نظر نهادگرایان طیف انتخاب هایی که در اختیار افراد است با ساختار نهادی یا شرایطی که این افراد در آن متولد شده اند تعیین می شود؛»^۵ به عبارت دیگر بهره گیری از یک کالا در تمام دنیا از الگو و قانون مشخصی پیروی نمی کند و هر جامعه ای الگوی مصرفی خود را مشخص می کند. از این رو نهادگرایان در پی آن اند تا با بررسی نهادهایی همچون بازار، خانواده، سرمایه، قدرت و سایر نهادهای مرتبط با مصرف یا بهره گیری از یک کالای مشخص و با محوریت بخشیدن به زیرساخت های فرهنگی - اجتماعی جامعه مورد بحث، الگویی برای مصرف کالای مشخص^۶ جامعه به دست آورند.^۷ البته باید افزود که تاکید نهادگرایان بر تاثیر ساخت های فرهنگی و اجتماعی جامعه بر مصرف کالایی مشخص به معنای نادیده گرفتن تاثیرات ناشی از قیمت آن کالا نیست. آنان بدون محوریت بخشیدن به قیمت کالا، آن را عاملی اقتصادی در کنار دیگر عوامل می دانند و مصرف هر کالا را در ظرف زمان و مکان خود می سنجند.^۸ روش پژوهش در نظریه اقتصاد نهادی، انتخاب یک یا چند نهاد به عنوان نهادهای شاهد و بررسی ساختار این نهادها و نوع رابطه آنان با کالای مورد نظر است، در خلال این بررسی ها

^۱. دادگر، یدالله: درآمدی بر روش شناسی علم اقتصاد؛ ۱۱۱.

^۲. همان: ۱۱۱.

^۳. داگر، ویلیام: «تفاوت های روش شناختی میان اقتصاد نئوکلاسیک و اقتصاد نهادی» ۱۱۱.

^۴. همان: ۱۱۱.

^۵. همان: ۱۱۱.

^۶. همان: ۱۱۱.

^۷. برگرفته از گفتگوی نگارنده با استاد محترم جناب آقای دکتر سیدحسین میرجلیلی، رئیس پژوهشکده اقتصاد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

الگویی به دست می آید که می توان آن را الگوی مصرف کالای مورد بحث در جامعه مورد نظر دانست.

از آنجا که در چارچوب تحلیلی فوق الذکر، شناخت توانان ساختار نهادها و کارکرد کنیزان در آنها مورد نظر است، ناگزیر این مبحث با ساختارهای اجتماعی پیوند می یابد و ازاین رو بهره گیری از نظریات کارکردگرایی [۱] [۲] [۳] در حوزه جامعه شناسی الزامی می نماید. لذا باید از نظریه ای در جامعه شناسی بهره گرفت که در تعارض با نظریه نهادگرایی در اقتصاد نباشد و رؤس آن را به نقد نکشد. نظریه ای که در عین ارائه الگویی برای بررسی کارکرد و ساختار نهادهای اجتماعی، بیشترین همپوشانی را با نهادگرایی دارد نظریه "کنش اجتماعی" [۴] [۵] [۶] آراء کارکردی - ساختاری [۷] [۸].

پارسونز در تبیین آراء و نظرات خود به نقد فایده باوری می پردازد [۹] کنش های فایده باورانه را نافی نظم ساختارهای اجتماعی می داند، [۱۰] مجموعه ای از ارزش ها و باورها را سرشت ذاتی جامعه می [۱۱] [۱۲] و فردگرایی را در درجه دوم اهمیت جای می دهد، از این رو با [۱۳] نهادگرایی اقتصادی که فایده باوری در اقتصاد کلاسیک را به نقد می کشد، و باورها، آداب و رسوم و فرهنگ را

۱۰. نگارنده برای بررسی چارچوب های نظری جامعه شناسی از کتب زیر بهره گرفته است: اسلیتر، دن و تونیکس، فرن: جامعه بازار، بازار و نظریه اجتماعی مدرن؛ ترجمه حسین قاضیان، تهران، نشرنی، ۱۳۸۵؛ کالینیکوس، آکس: درآمدی تاریخی بر نظریه ی اجتماعی؛ ترجمه اکبر معصوم بیگی، تهران، آگه، ۱۳۸۵؛ و ریترز، جورج: نظریه های جامعه شناختی؛ ترجمه محمدصادق مهدوی و همکاران، تهران، ۱۳۸۵؛ شهیدبهشتی، ۱۳۸۵؛ و همیلتون، پیتر: تالکوت پارسونز؛ ترجمه احمد تدین، تهران، هرمس، ۱۳۸۵؛ ۱۳۸۵؛ نابرابری اجتماعی: دیدگاه های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر؛ مترجمان محمدسیاهپوش و احمد رضا غروی، تهران، معاصر، ۱۳۸۵.

۱۱. کالینیکوس: یکی تاریخی بر نظریه ی اجتماعی؛ اسلیتر، دن و تونیکس، فرن: جامعه بازار، بازار و نظریه اجتماعی مدرن ۱۲. گوی روشه: جامعه شناسی تالکوت پارسونز؛ ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان ۱۳. گوی روشه: جامعه شناسی تالکوت پارسونز؛ ترجمه همیلتون: تالکوت پارسونز؛ ۱۴.

اسلیتر، دن و تونیکس، فرن: جامعه بازار، بازار و نظریه اجتماعی
کالینیکوس: درآمدی تاریخی بر نظریه اجتماعی؛
.

۱۱. کالینیکوس: درآمدی تاریخی بر نظریه‌ی اجتماعی؛ ۱۳۸۳.

به جای فرد مصرف کننده یا واحد تجاری - بازرگانی محور اصلی علم اقتصاد می داند، همسویی دارد. پارسونز با بهره گیری از کارکردگرایی ساختاری، به بسط و تبیین نظریه کنش اجتماعی خود پرداخت. «کنش اجتماعی در معنایی که پارسونز آن را می فهمد، همه رفتار انسانی است که انگیزه و راهنمای آن معانی است که کنشگر آنها را در دنیای خارج کشف می کند، معانی که توجهش را جلب می کند و به آنها پاسخ می دهد.» در این معنا کنشگر می تواند فرد، سازمان، نهاد یا جامعه باشد. نیز در این نظریه هنجارها و ارزش های فرهنگی نقش میانجی بین قواعد رفتار کنشگر اجتماعی ایفا و کنشگر را در جهت کنش راهنمایی می کنند. به بیان دیگر بئیان نظریه کنش اجتماعی پارسونز بر دو محور کنشگر - وضعیت استوار است و وضعیت بیان دیگری از محیط فیزیکی، زیستی و اجتماعی کنشگر. ساده ترین و بنیادی ترین جزء کنش اجتماعی "کنشگر" نامیده می شود که دربردارنده عناصر زیر است:

- «کنشگر که می تواند یک فرد یا گروه یا جامعه باشد»

- وضعیت که شامل اشیاء فیزیکی و اجتماعی است که کنشگر با آنها ارتباط برقرار می کند؛

- نمادها که با واسطه آنها کنشگر با عناصر متفاوت وضعیت ارتباط پیدامی کند و برای هر یک معنایی قایل می شود؛

- قواعد، هنجارها و ارزشها که جهت یابی کنش را هدایت می کنند یعنی روابطی را که کنشگر با اشیاء اجتماعی و غیراجتماعی محیطش دارد.»

در عین حال هر نظام کنش اجتماعی باید با چهار کارکرد انطباق، دستیابی به هدف، انسجام و حفظ الگوی پنهان (فرهنگ) هماهنگی داشته باشد. این چهار کارکرد

۱. گی روشه: جامعه شناسی تالکوت پارسونز؛ ص ۱۱.

۲. همان: ۱۱.

۳. همان: ۱۱.

به طرح AGIL^{۱۱} مشهور است، و در توضیح هر یک می توان
:۱۱۱۱

- انطباق: یک نظام باید خود را با محیط و محیط را با نیازهایش منطبق کند؛
- دستیابی به هدف: یک نظام باید مشخص و اهداف نخستینش قابل دسترس باشد؛
- انسجام: یک نظام باید روابط بین اشخاص را در قسمت های مشترک تنظیم کند و نیز باید روابط میان سه کارکرد ضروری دیگر را به عهده گیرد؛
- حفظ الگوی پنهان: یک نظام باید فراهم کننده، محافظ و احیاگر انگیزه های افراد و الگوی فرهنگی^{۱۱۱۱}.

پارسونز در تبیین مسئله نظم و با تکیه بر مفهوم نهادی کردن تعامل، وجود الگوهای نسبتاً پایدار تعامل میان بازیگران برخوردار از منزلت های مختلف اجتماعی را مفروض می گیرد؛ این الگوها متاثر از هنجارها هستند و از طریق الگوهای فرهنگی و به دو صورت گسترش می یابند: هنجارهای کنترل کننده رفتار، عناصر عام فرهنگی را منعکس می کنند و در نظام شخصیتی درونی می^{۱۱۱۱}. ازاین رو پارسونز متغیرهای الگویی متشکل از چهار مفهوم دوجزیی را برای تبیین و تحلیل نظام اجتماعی یا الگوی سازمان یافته تعامل پیشنهاد می کند، که سه الگو، با پژوهش حاضر انطباق دارد که تنها بدانها اشاره می شود:

- واکنش عاطفی در برابر بی تفاوتی عاطفی؛
- شمول گرایی در برابر ویژه گرایی؛
- اکتساب در برابر انتساب.^{۱۱}

^{۱۱}. این عبارت صورت مخفی از واژه های Adaptation, Goal- attainment, Integration, Latency^{۱۱۱۱}.

^{۱۱}. ریترز: نظریه های جامعه شناسی؛ ۱۱۱۱.

^{۱۱}. همیلتون: تالکوت پارسونز؛ ۱۱۱۱.

^{۱۱}. همان: ۱۱۱۱: الگوی شمول گرایی در برابر ویژه گرایی به معنای توجیه نقش های اجتماعی در قالب قوانین یا توجیه آنها در قالب سنت های حاکم است و الگوی اکتساب در برابر انتساب به معنای کسب نقش های اجتماعی در نتیجه توانایی های فردی یا بهره گیری از آنها بر اساس توارث. (کالینیکوس: درآمدی تاریخی بر نظریه ی اجتماعی؛ ۱۱۱۱).

از آنجا که یکی از نهادهای شاهد مورد بررسی در نهادگرایی اقتصادی، نهاد قدرت است، لازم است به جایگاه قدرت در نظریه پارسونز اشاره ای شود. کلیه کارکردگرایان بر تعریف وبر از قدرت اتفاق نظر دارند و بر این باورند که قدرت توانایی اعمال اراده بر دیگران به رغم مخالفت آنهاست.^{۱۱} ولی مفهوم قدرت در نظر پارسونز به مسئله نظم اجتماعی تقلیل یافته است.^{۱۲} و به اقتدار (قدرت مشروع و هماهنگ با وفاق اجتماعی) و اعمال قدرت (قدرت نامشروع و ناهماهنگ با وفاق اجتماعی) تقسیم می شود. علاوه بر این پارسونز برای این باور است که قدرت ساختاری که در آن افراد و گروه ها با هم در تعامل قرار می گیرند، ساختارهای قدرت از اراده مطلق و فوق العاده بی بهره اند و بدون همیاری گروه های برگزیده و صاحب منافع، قادر به اعمال قدرت نخواهند بود.^{۱۳}

به رغم کارآمدی چارچوب تحلیلی نظریه کارکردگرایی ساختاری پارسونز، انتقادهایی بدان وارد است. نخست آنکه پارسونز در مطالعه جوامع، زمینه تاریخی آنها را مورد بررسی قرار نمی دهد و این نظریه فاقد بینش تاریخی است؛ دو دیگر آنکه^{۱۱} نظریات کارکردگرایی ساختاری به دلیل آنکه جوامع را کل منسجم تلقی می کنند در توضیح دگرگونی های اجتماعی ناتوان و از قالبی ایستا برخوردارند؛^{۱۲} سوم آنکه کارکردگرایان به جامعه واقعی و ملموس توجه ندارند و به جای آن به نظام های انتزاعی می پردازند؛^{۱۳} نیز در این نظریه کارآمدی یا سودمندی یک ساختار به برآوردن نیاز یا نیازهای موجود در جامعه فروکاسته می شود،^{۱۴} همچنین جایگاه کنشگر یا افراد انسانی به حاشیه رانده می

۱۱. نوابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر؛

۰۰۰۰ : همان ۰۰۰۰

۰۰. همان: ۰۰۰۰.

۰۰. همان: ۰۰۰۰.

۱۱. ریترز: نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر؛ ۱۱-۱۱۱.

١١. هملتون: تالكوت يارسونز؛ ١٩٩٠.

همان: ۰۰۰۰ ۰ ۰۰۰۰ ۰۰۰۰: نایب‌ری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان

کلاسیک و معاصر؛ ۱۱-۱۰۰۰۰ رینرز: نظریه جامعه شناسی در دوران

۱۱. نوابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر: ۱۱-۱۱.

به رغم وارد بودن چنین انتقادهایی، از آنجا که این نظریه به زمینه فرهنگی جامعه توجه دارد و آن را عنصری بسیار تاثیرگذار در آفرینش شخصیت افراد یا بازیگران کنش اجتماعی قلمداد می کند و نیز به دلیل آنکه به کنشگر و افراد انسانی کمتر توجه دارد و بیشتر به ساخت های اجتماعی پرداخته است از کارآمدی لازم برای پژوهش حاضر برخوردار است. به عبارت دیگر تقلیل نقش کنشگر به نقشی حاشیه ای، هماهنگ با دوره مورد بحث است چرا که در این دوره فردیت به معنای خودانگیختگی در کنش های اجتماعی و استقلال در جهت گیری های فردی وجود نداشت و افراد بیشتر بازیگر نقش هایی بودند که جامعه و چارچوب فرهنگی ریشه دار که در زمینه و بستری تاریخی و درازمدت ساخته و پرداخته شده بر عهده شان می گذاشت. نگارنده در نظر دارد از چارچوب نظری کارکردگرایی ساختاری پارسونز برای تحلیل و بررسی نهادهای شاهد در "خرید" و "فروش" قیمت و مالیات" در انتهای فصل نخست و نیز برای تحلیل "کنشگر" و "گروه های اجتماعی" بهره گیرد.

پیشینه تحقیق

1. پژوهش مقطع دکتری بشری دلریش در "جایگاه سیاسی غلامان در تاریخ ایران (از سامانیان تا ایلخانان)" که به نقش بردگان در مناسبات می پردازد. فصل نخست این پایان نامه به بررسی شرایط اجتماعی بردگان اختصاص یافته است که، به کنیزان نیز می پردازد و به فراوانی کنیزان، سهل الوصول بودن آنها، رواج ازدواج با کنیزان و به کارگیری آنها در هنر موسیقی اشاراتی می کند.

2. مصطفی حسینی در کتاب نه چندان "بررسی از دیدگاه اسلام" که توسط بنیاد دایره المعارف اسلامی به چاپ رسیده است به قوانین بردگی

ریترز: نظریه جامعه شناسی در "ایران-".
دلریش، بشری: جایگاه سیاسی غلامان در تاریخ ایران (از سامانیان تا پایان ایلخانان)؛ پایان نامه دوری دکتری، دانشگاه الزهراء،.
حسینی، مصطفی: بردگی از دیدگاه اسلام؛ تهران، بنیاد دایره المعارف اسلامی،.